

Kaçar Hanedanı Döneminde (XX. Yüzyıla Kadar) Osmanlı- İran Münasebetlerine Dair Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar

Eylem Öztürkci*

ORCID: 0000-0003-0434-7717

Öz

Kaçarlar, İran’da 1795-1925 yılları arasında hâkimiyet süren son Türk hanedanıdır. Kaçarlar döneminde Osmanlı-İran ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izledi. Ağa Muhammed Şah döneminde herhangi bir Osmanlı-Kaçar çatışması yaşanmadı. Ancak Feth Ali Şah döneminde İran, isyanlarla uğraşmasını fırsat bilerek Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Osmanlı’dan birçok toprak ele geçirse de yapılan Erzurum Antlaşması gereği bu yerleri geri verdi. Daha sonraki dönemde de Osmanlı-İran ilişkilerinde sınır meseleleri ve aşiretlerin faaliyetleri dolayısıyla gerginlikler yaşandı. Çalışmanın amacı; Kaçarlar döneminde iki komşu devlet arasındaki çatışma-uzlaşma süreçlerini ele alan Türkiye literatürünü bütünsel olarak araştırmacıların ve okuyucuların hizmetine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaçarlar, Osmanlı Devleti, Sınır Sorunları, Literatür

Gönderme Tarihi: 26/06/2020

Kabul Tarihi:20/03/2021

*Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Van-Türkiye, eylemozturkci@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ÖZTÜRKÇİ, E., ‘Kaçar Hanedanı Döneminde (XX. Yüzyıla Kadar) Osmanlı- İran Münasebetlerine Dair Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar’, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s.262-288.

Akademic Studies Carried Out in Turkey With Regard the Ottoman-Iran Relations During Qajar Dynasty Period (Until XX Century)

Eylem Öztürkci*

ORCID: 0000-0003-0434-7717

Abstract

The Qajars are the last Turkish dynasty that ruled in Iran between 1795 and 1925. Ottoman-Iranian affairs followed an up and down course during the Qajars period. There was not any Ottoman-Qajar conflict during the period of Agha Muhammed Shah. Yet during the rule of Feth Ali Shah, Iran declared war to the Ottoman Empire, taking the opportunity of handling with riots. Though he captured many lands from the Ottomans, he gave these places back in accordance with the Erzurum Treaty. In the later period, due to border issues and tribal activities, some tensions occurred in terms of Ottoman-Iranian relations. The aim of this study is to provide the readers and researchers with Turkey literature in a holistic manner which is concerned with conflict-reconciliation process between the two neighboring states during Qajar period.

Keywords: Qajar, Ottoman Empire, Border Issues, Literature

Received Date: 26/06/2020

Accepted Date: 20/03/2021

* Teacher, The Ministry of Education, Van-Turkey, eylemozturkci@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

ÖZTÜRKÇİ, E., ‘‘Kaçar Hanedanı Döneminde (XX. Yüzyıla Kadar) Osmanlı- İran Münasebetlerine Dair Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar’’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, p.262-288.

Академические исследований, проводимые в Турции, относительно Османско-Иранских отношений во времена династии Каджаров (до XX. века)

Ейлем Озтуркчи*

ORCID: 0000-0003-0434-7717

Резюме

Каджары - последняя турецкая династия, правившая в Иране с 1795 по 1925 год. Во время правления Ага Мохаммеда Шаха не было конфликта между Османской и Каджарской империей. Однако во время правления Фет-Али-шаха Иран воспользовавшись возможностью объявил войну Османской империи. Несмотря на то, что он захватил многие земли у Османской империи, в соответствии с Эрзурумским договором он вернул эти места. В последующий период в османско-иранских отношениях возникла напряженность из-за пограничных вопросов и племенной деятельности. Цель исследования; Представить исследователям и читателям в целом турецкую литературу, которая занималась процессами примирения между двумя соседними государствами в период Каджарской империй.

Ключевые слова: Каджары, Османская империя, пограничные проблемы, литература.

Получено: 26/06/2020

Принято: 20/03/2021

* Учитель, Министерство образования, Ван-Турция, eylemozturkci@hotmail.com

Ссылка на статью:

ÖZTÜRKÇİ, E., 'Kaçar Hanedanı Döneminde (XX. Yüzyıla Kadar) Osmanlı- İran Münasebetlerine Dair Türkiye'de Yapılan Akademik Çalışmalar', *академическая история и мысль*, Т. 8, NO.1, 2021, С.262-288.

Giriş

İran ve Anadolu coğrafyalarında kurulan devlet veya hanedanlar eski çağlardan günümüze kadar mücadele halinde olmuşlardır. Bu mücadeleler daha önceki bazı devirlere oranla şiddetli olmasa da, XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında İran’da hâkimiyet kurmuş olan Kaçarlar devrinde (1795-1925) de devam etmiştir.

Osmanlı-Safevi münasebetleri, Şah İsmail’in Irak’a hakim olmasından sonra Osmanlı hükümdarı II. Bayezid’e elçilik heyeti göndermesi ile başladı (1504). Kendisine tebrik yazılıp karşılık verilmesiyle devam etti. İki devletin birbirinin toprakları üzerinde karşılıklı hak iddiaları, tarafları Çaldıran Savaşı’nda (1514) karşı karşıya getirdi.¹Kanuni Sultan Süleyman döneminde de devam eden mücadeleler sonucu Amasya Antlaşması (1555) ile barış dönemine girildi. Bu antlaşmadan sonra Safevi hanedanının yıkılışına kadar iki devlet arasındaki mücadeleler aralıklarla sürdü. Safevi hanedanından sonra İran’da Afgan istilasına son veren Nadir Şah yönetiminde iktidara gelen Afşarlar (1736-1747) döneminde de bir süre devam eden Osmanlı-İran savaşları 1746’da yapılan Kerden Barış Antlaşması ile sonuçlandı.²Nadir Şah’ın ölümüyle İran’da meydana gelen ve 10 yıldan fazla süren iktidar mücadelesi döneminde İstanbul’a bölgeye yakın valilerden İran’ın içinde bulunduğu karışıklıktan istifade edilerek bu ülkenin işgal etmesi yönünde teklifler yapıldı. Erzurum ve Bağdat valileri İstanbul hükümetine tahrirat göndererek, İran’ın içinde bulunduğu karışık durumu ortaya koyup, İran üzerine bir serasker tayin edilirse İran’ın kolayca işgal edilebileceğini bildirdiler.³ Ancak Sultan I. Mahmud(1730-1754) ve Sultan III. Mustafa (1754-1774) bu haberlere itibar etmeyip İran ile 4 Eylül 1746’da yapılan Osmanlı-İran Barış Antlaşması hükümlerine sadık kaldılar.⁴

Afşar hâkimiyetinden sonra saltanat mücadelesini kazanan Kerim Han Zend ile beraber İran’da Zendhakimiyetive Osmanlı-İran Savaşı yeniden başladı. Bu savaşın en önemli

¹ Haydar Efe- Murat Kızıllı, “Sınır Kavramı ve Tarihsel Süreç İçinde Türkiye-İran Sınırının Oluşumu ve Önemi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. X, S. I, 2017, s. 80.

² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Doğu Yayınları, İstanbul 2011, s. 44.

³Şem’ani-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’it-Tevarih*, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s.160.

⁴ Abdurrahman Ateş, “ XVIII. YY’ın İkinci Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1774-1779)”, *Sosyal BilimlerDergisi*, C. X, S 3, 2008, s. 68-69; M. Saffet Sarıkaya, “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türk Kültürü*, S. 363, Ankara 1993, s. 418.

sebepleri Osmanlı-İran sınırının Irak bölümünde Baban Sancağında, Baban ailesinin çıkardığı olaylar ile Bağdat'ta 1772'de çıkan veba salgınında ölen İranlı tüccarların mallarının İran'daki varislerine verilmemesiydi. Bir başka siyasi gerginlik mevzusu da Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunduğu Kerbela'yı ziyarete giden İranlıların yol güvenliğinin olmamasıydı. İranlıların ziyarete giderken geçtikleri Osmanlı idaresindeki Derne Sancağının mutasarrıfları İranlıların mallarını talan edip, sıkıntı çıkarıyorlardı. Bağdat valisi Ömer Paşa'ya kızgınlığı bahanesiyle asıl şikâyetinin ne olduğunu Osmanlı hükümetine bildirmeden harekete geçen Kerim Han, askerî harekâta başladı. Basra kuşatıldı ve bunun sebebi olarak da Maskat imamıyla savaşılmak istenildiği ileri sürüldü.⁵ Basra'nın İran kuvvetlerinin eline geçtiği İstanbul'da duyulunca Osmanlı hükümeti İran'a savaş ilan etti. Bir taraftan İran üzerine kuvvet gönderilirken diğer taraftan da Azerbaycan ve Gürcistan hanlarıyla temasa geçilerek Kerim Han'la ittifak etmeyeceklerine, Osmanlı ile dost ve tarafsız kalacaklarına dair söz alındı.⁶

İran ile yapılan savaşta kesin bir netice alınamaması üzerine⁷ Kerim Han, Osmanlı aleyhine Rusya ile diplomatik temasa geçerek, Rus İmparatoriçesi II. Katerina ile bir ittifak antlaşması yaptı (1778). Bu ittifak gereğince Kerim Han Anadolu tarafından, Ruslar da Rumeli tarafından taarruza geçecekti. Ancak Kerim Han'ın ölmesi ve Zend ailesi arasında taht mücadelelerinin başlaması sonucu bu ittifak planı sonuçsuz kaldı.⁸ Kerim Han'ın ölümünden sonra ise iktidar mücadelesini kazanan Ağa Muhammed Şah ile beraber İran'da Kaçarlar dönemi başladı.⁹

1. Ağa Muhammed Şah Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1797)

Ağa Muhammed Şah, Güney Kafkasya'yı ele geçirmek, buradaki Rus ilerleyişini durdurmak ve bölgenin iktisadî kaynaklarından istifade etmek için Kafkasya'ya seferler düzenledi. Bu seferler esnasında Gürcistan Valisi Ereğli Han ile Karabağ ve İrevan hanları kendilerine yardım edilmesini ve muhacirlerin Kars, Çıldır, Bayezid, Van ve Erzurum'a geçmelerine müsaade buyrulmasını istediler.¹⁰ Ancak Osmanlı Devleti, İran ile barış içinde

⁵ A. Ateş, a.g.m., s.69-70.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 461.

⁷ Yılmaz Karadeniz, *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 298.

⁸ A. Ateş, a.g.m., s. 76-77.

⁹ Faruk Sümer, "Ağa Muhammed Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 455-456.

¹⁰ BOA., HAT, 162/6748, H. 29.12.1209 (17.07.1795).

bulduğunu ve Kaçarlara karşı bir ittifak içine giremeyeceğini bildirdi.¹¹ Ağa Muhammed Şah'ın Kafkasya'daki faaliyetleri esnasında Osmanlı topraklarına herhangi bir tecavüzü olmadı. Bu nedenle iki devlet arasında fiilî bir çarpışma da gerçekleşmedi. Bununla birlikte Ağa Muhammed Şah, Osmanlı'nın da Rusya'ya karşı savaş açması teklifinde bulundu ancak bu teklifi reddedildi.¹² Bunun sebebi hem Rusya ve Avusturya savaşlarından yeni çıkmış olması hem de Ağa Muhammed Şah'a güvenmemesiydi.¹³ Bu mücadelede Osmanlı Devleti tarafsız kalmayı seçti.

2. Feth Ali Şah Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1797-1834)

Amcası Ağa Muhammed Şah öldürülünce Feth Ali Şah hükümdarlığını ilan etti. Feth Ali Şah'a karşı isyan edip bağımsızlık iddiasında bulunan Cafer Kulu Han'ın Osmanlı'ya sığınması iki devlet arasındaki ilişkileri zedeledi. Cafer Kulu Han'ın öldürülmesi veya İran'a iade edilmesi istendi.¹⁴ Cafer Kulu Han sonunda Rusya'ya gönderildi ve ölümüne kadar orada kaldı.¹⁵

Bu dönemde Osmanlı-İran ilişkilerini etkileyen bir olay da İran'ın Osmanlı topraklarından geldiklerini iddia ettiği Vehhabilerin, Kerbela'da Hz. Hüseyin'in türbesine saldırıları ve yağmalamalarıdır. Feth Ali Şah'ın Vehhabiler üzerine yürüyeceğini bildirmesi üzerine Osmanlılar harekete geçmiş ve Vehhabilere karşı gereken önlemleri alacağını, bu harekete karışanları cezalandıracağını bildirmiştir.¹⁶ Ayrıca Osmanlı Devleti türbenin ve şehir surlarının tamiri için yardım edeceğini bildirerek iyi ilişkilerin devam etmesini istediğini göstermiştir.¹⁷

Feth Ali Şah döneminde Osmanlı Devleti'nin İran'a karşı ılımlı olmasının nedeni Rusya ile devam eden mücadelesidir. Ayrıca Napolyon da Osmanlı Devleti ile İran arasındaki anlaşmazlıkların sona ermesini ve Rusya'ya karşı ittifak yapmalarını tavsiye etmekteydi. Ancak bu siyasetini daha sonra terk ederek Rusya ile Osmanlı ve İran aleyhine gizlice

¹¹DadashMutallimov, "Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan'ın Osmanlı ile Siyasi İlişkileri", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, 2015, s. 166.

¹²Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 281.

¹³ Abdurrahman Ateş, "Ağa Muhammed Han'ın Kafkasya Seferleri ve Osmanlı-İran İlişkileri (1795- 1797)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.16, 2014, s. 53-54.

¹⁴ BOA., HAT, 788/ 36752, H. 29.08.1217 (25.12.1802).

¹⁵Y. Karadeniz, *a.g.e.*, s. 300.

¹⁶ Cem Uncu, "*Feth Ali Şah Dönemi (1797-1834) Kaçar Hanedanı'nın Dış Politikası*", Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018, s.44.

¹⁷ Y. Karadeniz, *a.g.e.*, s.301.

anlaştı.¹⁸ Napolyon'un bu tavrından sonra Osmanlı Devleti ve İran İngiltere'ye yöneldi. İngiltere de bu durumdan istifade ederek hem Osmanlı Devleti hem de İran ile dostluk antlaşması yaptı. Böylece Hindistan'daki varlığını güvenceye almak istedi. İngiltere ile ittifak teşebbüsüne girişen İran, Osmanlı Devleti ile de ortak düşman olan Rusya'ya karşı işbirliği girişimlerine başladı. Şehzade Abbas Mirza, Osmanlı Devleti'ne mektup göndererek Rusya'ya karşı birleşip hareket ederlerse başarılı olacaklarını bildirdi.¹⁹ Bu teklif Osmanlı Devleti tarafından da olumlu karşılandı. Rusya'ya karşı yapılması planlanan hareket başarısızlıkla sonuçlandı. Kars ve İrevan cephelerindeki başarısızlığın sebebi, iki taraf komutanlarının birbirlerine güvenmemesi ve bölgedeki Kürt aşiretlerinin Osmanlı-İran kuvvetlerine katılmamaları idi. Osmanlı Devleti ile Bükreş Antlaşması'nı (1812) imzalayan Rusya, buradaki kuvvetlerini İran cephesine ilave ederek İran aleyhine durumunu iyileştirdi²⁰ ve yapılan savaşı kazanarak İran'la Gülistan Antlaşması'nı (12-24 Ekim 1813) imzaladı. İran bu antlaşma ile bütün Karabağ, Şirvan, Şeki, Gence, Kuba, Derbent, Bakü Hanlıklarını ve antlaşma imzalanırken Rusya'nın elinde olan Lenkeran Hanlığının bütün topraklarını, Dağıstan, Gürcistan, Şoregil bölgeleri ve Kafkasya'nın ortasından Hazar Denizi'ne kadar bütün yerlerin Rusya'nın toprağı olduğunu kabul etti.²¹ Daha sonra Gökçe'nin Ruslar tarafından işgali üzerine tekrar harekete geçen İran, ağır bir yenilgiye uğradı. Rusların Tahran'a ulaşmasından korkan İngilizlerin arabuluculuğuyla İran ve Rusya arasında Türkmençay Antlaşması (10 Şubat 1828) imzalandı.²² İran, bu antlaşma sonucu İrevan ve Nahçıvan'ın Rusya'nın hakimiyetine girmesini kabul etti ve bu durum Osmanlı Devleti'ne de Edirne Antlaşması ile (1829) onaylatıldı.²³ İrevan'ın Rus hakimiyetine girmesinden sonra Çar hükümeti Ermenileri, İran ve Osmanlı Devleti'nden Kuzey Azerbaycan topraklarına göç ettirme politikasına başladı. Böylece buradaki nüfus dengesinin dönmesine sebep oldu.²⁴

¹⁸Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2019, s. 28.

¹⁹ BOA., C.HR., 53/2623, H. 11.03.1225 (16.04.1810).

²⁰Y. Karadeniz, *a.g.e.*, s. 306.

²¹ İrade Memmedova, *Rusya ile İran Arasında Azerbaycan (Lenkeran Hanlığı)*, Aktaran: Sebahattin Şimşir, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, s.109.

²² Tahsin Yazıcı, "Feth Ali Şah (1797-1834)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 452.

²³ Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü *Dergisi*, sy. 36, 2008, s.197.

²⁴ İrade Memmedova, "İrevan Hanlığı'nın Nüfusu (Seyyahların Bilgisi, Sosyal, Dini, Nüfus Yapısı, Uğraş Alanları, İrevan Hanlarının Nüfus Politikası, Ermenilerin Hanlığa Göç Ettirilmesi)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. IV, S. XI, 2017, s. 40-41.

Feth Ali Şah, Tepedelenli Ali Paşa İsyanı ve Yunan İsyanlarından faydalanarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti (1821). Doğuda veliaht Abbas Mirza Muş, Bitlis, Doğubeyazıt ve Erciş'i ele geçirdi; güneyde ise Feth Ali Şah'ın büyük oğlu Muhammed Ali Mirza kumandasındaki kuvvetler Bağdat ve Kerkük'ü kuşattı. Ancak orduda ortaya çıkan hastalık yüzünden İran'ın barış teklifinde bulunması üzerine 28 Temmuz 1823'te Erzurum Antlaşması yapıldı.²⁵ Bu antlaşmanın yapılmasında bir diğer etken de iki devlet arasındaki mücadelelerden zarara uğrayan İranlı tüccarların, Abbas Mirza'ya barış yapılması için ricacı olmalarıdır. Abbas Mirza, Erzurum Antlaşması ile aldığı tüm yerleri geri vermeyi kabul edip, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin doğu illerinin işlerine karışmamayı da taahhüt etti. Fakat daha sonra sözünde durmayarak ölümüne kadar doğudaki Osmanlı valileriyle yerli paşalar arasına ayrılık sokmaya ve bir kısmını elde etmek için çalışmalarına devam etti.²⁶

Feth Ali Şah dönemi Osmanlı-İran ilişkilerinde genç şehzade Abbas Mirza'nın tesiri oldukça etkilidir. Abbas Mirza, İran'ın sadece siyasi ve askeri konularında belirleyicisi olmayıp yapılan reformlarda da öncülük etti.²⁷ İran'da yaptığı Avrupalı tarzda ıslahat çalışmalarında III. Selim'i örnek aldı. Ruslara karşı ordusunu Batılı tarzda eğitmeye çalıştı ve bu konuda Osmanlı Devleti'nden büyük oranda istifade etti.²⁸

3. Muhammed Şah Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1834-1848)

Feth Ali Şah'tan sonra yerine Muhammed Şah'ın geçmesi üzerine Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından Şah'a iki devlet arasındaki dostluk ve iyi ilişkilerin devam etmesini içeren bir name-i hümayun gönderildi.²⁹ Ancak bu dönemde de iki devlet arasında zaman zaman gerginlikler yaşandı. İltica ve sınır meseleleri iki devleti savaşın eşiğine getirdi. Sonuçta Rusya ve İngiltere'nin İran nezdindeki girişimleriyle sınır meselesinin müzakere edilmesine karar verildi. Osmanlı-İran sınırının tespiti için Rusya ve İngiltere temsilcilerinin de yer aldığı bir sınır komisyonu kuruldu. Komisyonun uzun süren çalışmaları sonunda Osmanlı Devleti ile İran arasında II. Erzurum Antlaşması imzalandı (1847).³⁰ Bu antlaşma ile

²⁵ T. Yazıcı, *a.g.e.*, s. 451.

²⁶ Cihan Aydoğmuşoğlu, "Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, sy. 19, 2011, s.132.

²⁷ Sıtkı Uluerler, "Osmanlı- İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza'nın Rolü (1800-1833)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 22, sy. 2, 2012, s.308-309.

²⁸ C. Aydoğmuşoğlu, *a.g.m.*, s. 135-136.

²⁹ BOA., A. DVNSNMH.d., 11/255, H. 29.12.1255 (04.03.1840).

³⁰ Osman Gazi Özgüdenli, "Muhammed Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, TDV Yayınları, Ankara 2005, s. 572.

her zaman sorun oluşturan en önemli meselelerden biri olan sınır meselesi detaylı bir şekilde ele alındı. Bu meselenin çözümü için yapılan görüşmelere Rusya ve İngiltere'nin temsilcileri gözlemci olarak katıldı.³¹

Osmanlı-İran arasındaki bir diğer sorun da Kербela'dameydana gelen bazı olaylardı. Şiiilerin Vehhabiler tarafından katledilmesi Osmanlı-İran ilişkilerini gerginleşmesine sebep oldu. Osmanlı Devleti, bu olaydan müteessir olduğunu bildirip tazminat ödemeyi vaat etti. Bunun üzerine İran, savaş hazırlıklarını durdurdu.³²

4. Nasıreddin Şah Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1848-1896)

NasıreddinŞah dönemindedesınır sorunları ve sınır bölgesinde yaşayan Kürt aşiretlerinin faaliyetleriOsmanlı-İran ilişkilerinin bozulmasında ana faktördür.Dönemin en kritik olayı Şeyh Ubeydullah isyanıdır. Şeyh Ubeydullah, bir kısım aşiretleri kışkırttığı için Osmanlı ile İran arasında yeni bir krize sebebiyet verdi. Van ve çevresinde etkili olan ve Nakşibendi geleneğinden bir din adamı olup önce Rusların kışkırtması daha sonra da İngilizlerle kurduğu münasebet sonucu Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı hareketlere giren Şeyh Ubeydullah'ın amacı tam bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktı. Bu hadisenin İran ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirmesi Şeyh'in İran aşiretlerinden de destek alarak Tebriz ve çevresini yağma ettirmesidir.³³Üzerine ordu gönderilen Şeyh, İran'a sığınmak istese de bu talebi reddedildi. Açıkta kalan Şeyh, Osmanlı'dan affını istedi.³⁴Böylece Şeyh Ubeydullah'ın girişimleri sonuçsuz kaldı.

Nasıreddin Şah, Kırım Savaşı'nın başlayacağı sırada (1853) Rusya'nın Osmanlı'ya karşı birlikte hareket etme teklifini kabul etti. Böylece İran'ın Osmanlı'dan alacağı yerler kendisine kalacaktı.³⁵ Şah, askerlerine Bağdat ve Erzurum'a saldırmak için Azerbaycan ve Kirmanşah'ta toplanmaları emrini de vermişti. Ancak daha sonra bundan vazgeçti.³⁶

³¹Abdolvahid Soofizadeh, "I. ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açından Değerlendirilmesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 54, 2013, s. 193.

³² O. G. Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 572.

³³ Melike Sarıçioğlu, "İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 5, 2013, s. 35.

³⁴Arif Behiç Özcan, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti'nin Doğu Politikaları", Doktora Tezi, Konya 2011, s. 172.

³⁵İbrahim Caner Türk, "1853-1856 Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı-İran Münasebetleri, Osmanlı Devleti'ne Karşı Rus-İran Gizli Antlaşması", Yüksek Lisans Tezi,Erzurum 2000, s.16-17.

³⁶ Faruk Sümer, "Kaçarlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 52.

Avrupa ülkelerine gezi düzenleyen Nasıreddin Şah bu gezisine İstanbul'u da ekledi. Bu bağlamda İstanbul'a gelen Şah, Sultan II. Abdülhamid ile de görüştü (1873).³⁷Nasıreddin Şah'a bir takım hediyeler takdim edildi.³⁸ Bu görüşme, Kaçar Şahları ile Osmanlı sultanları arasındaki ilk görüşme idi. Bu durum daha sonra Nasıreddin Şahın oğlu ve halefi Muzafferüddin döneminde tekrar etti. Bu dönemde İki ülke arasında başlıca sorunlardan olan Kotur ve Şehzade Abbas Mirza meselesi Osmanlı-Rus Savaşı sebebiyle İran lehine sonuçlandı.³⁹

5. Muzafferüddin Şah Dönemi Osmanlı-İran İlişkileri (1896- 1907)

Nasıreddin Şahtan sonra tahta geçen Muzafferüddin Şahın saltanatının ilk yıllarında Osmanlı-İran ilişkileri gerginlik içinde geçti. Bunun sebebi, Nasıreddin Şah suikastının azmettiricisi olarak itham olunan ve İstanbul'da ikamet eden CemaleddinEfgani idi. CemaleddinEfgani'nin iadesi meselesi sebebiyle diplomatik ilişkileri iyi değildi.⁴⁰Efgani'nin ölümüyle bu ilişkiler normale döndü ve Şahın 1900 yılında İstanbul ziyaretiyle tamamen düzeldi. Bu ilişkiler iki ülkenin iç politikalarında reformist bir çizgi benimsemeleriyle de bir süre daha sorunsuz devam etti.⁴¹

Kaçar Hanedanı Döneminde (XX. Yüzyıla Kadar) Osmanlı-İran Münasebetlerine

Dair Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010.

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri, Karabağ, Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy, I, (1578-1914), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1992.

³⁷ Abdolvahid Soofizadeh, "Kaçar Döneminde İran-Osmanlı Siyasi İlişkileri", Doktora Tezi, Ankara 2014, s.129.

³⁸ BOA., TS.MA.e., 610/36, H.12.08.1290 (05.10.1873).

³⁹ Fehminaz Çabuk, "II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2013, s. 36.

⁴⁰ Alaeddin Yalçınkaya, "Cemaleddin Efgani ve Türk Siyasal Hayatı Üzerindeki Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 60.

⁴¹ Azmi Özcan, "Muzafferüddin Şah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 421.

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri, II, (1575-1918), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993.

Kaynak Eserler

AHMET CEVDET PAŞA, Tarih-i Cevdet, C. VI-XII, İstanbul 1309.

DERVİŞ PAŞA, Tahdid-i Hudud-i İraniye, Matbaa-ı Amire, İstanbul 1287.

LÜTFİ EFENDİ, Tarih-i Lütfi, C. I-II, İstanbul 1290.

MEHMED HURŞİD PAŞA, Seyahatname-i Hudud, çev. Alaattin Eser, İstanbul 1997.

MEHMED TAHİRMÜNİF PAŞA (1872- 1877), Risale.

Muahedât Mecmuası, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

SEYYİD MEHMED REFİ EFENDİ, İran Sefaretnamesi (1807).

ŞÂNİ-ZÂDE MEHMED ATÂULLAH EFENDİ, Şâni-zâde Tarihi, C. II, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2008.

YASİNCİZADE SEYYİD ABDULVEHHAB EFENDİ, 1810-1811 Musavver İran Sefaretnamesi.

Araştırma Eserler

ABDULLA, Nejat, İmparatorluk Sınır ve Aşiret (Kürdistan ve 1843-1932 Türk-Fars Çatışması), Avesta Yayınları, İstanbul 2010.

ABRAHAMAN, Ervand, Modern İran Tarihi, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Yayınları.

AFYONCU, Erhan, Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Rehberi, İstanbul 2009.

AKYOL, Taha, Osmanlı ve İran'da Mezhep ve Devlet, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999.

ALAN, Palmer, Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, çev. Belkıs Ç. Dişbudak, Sabah Yayınları, İstanbul 1993.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Alkım Yayınları, İstanbul 2007.

AVERYANOV, P. İvanoviç, Osmanlı İnan Rus Savaşlarında Kürtler (19. Yüzyıl), çev: İbrahim Kale, Avesta Yayınları, Diyarbakır 2010.

....., XIX. Asırda Rusya, Türkiye-İnan Muharebeleri, ter. Adel ve Mustafa, Ankara 1926.

AYDIN, Mustafa, Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2005.

AYDIN, Mustafa, Batı Kafkaslarda Rus Siyaseti ve Değişen Dengeler (1830-1850), Derin Yayınları, İstanbul 2015.

CELİL, Celile, 1880 Şeyh Ubeydullah Nehri Kürt Ayaklanması, Peri Yayınları, İstanbul 1998.

CEZAR, Mustafa, Mufassal Osmanlı Tarihi, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

DANIŞMEND, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV, Türkiye Yayınevi, Doğu Yayınları, İstanbul 2011.

ENGİN, Vahdettin, II. Abdülhamid ve Dış Politika, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.

ERENDİL, Muzaffer, Tarihte Türk-İnan İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

FİNKEİ, Caroline, Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğunun Öyküsü 1300-1923, terc. Zülal Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

FURON, Raymond, İnan, çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1943.

FURUGİ, Mehmet Ali, Büyük İnan Tarihi, çev. Ömer Halis, Askeri Matbaa, İstanbul 1926.

GARTHWAİTE, Gene R., İnan Tarihi, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016.

GÜNDÜZ, Tufan, (Editör), Osmanlı Tarihi El Kitabı, Grafik Yayınları, Ankara 2013.

HAKAN, Sinan, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri, Doz Yayınları, İstanbul 2011.

HAKYEMEZ, Cemil, Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

İLTER, Aziz Samih, C. H. D. Ryder, Osmanlı-İran Sınırından Anılar, çev. Davut Hut, Taş Mektep Yayıncılık, İstanbul 2014.

İPEK, Yasin, İran'da Kaçar Hanedanlığı Bâbîlik ve Bahâîlik, Ekim Yayınları, İstanbul 2010.

JORGA, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. V, çev. Nilüfer Epçeli- Kemal Beydilli, İstanbul 2005.

KARADENİZ, Yılmaz, İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı, Bakış Yayınları, İstanbul 2006.

KARADENİZ, Yılmaz, Kaçarlar Döneminde İran (1795-1925) İdarî, Askerî, Sosyal Yapı ve Toplumsal Hareketler, Selenga Yayınları, İstanbul 2013.

KARADENİZ, Yılmaz, Osmanlı ve İran'ın İngiliz Pareleli, Cemaleddin Esedabadi (Afgani), Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

KARADENİZ, Yılmaz, İran Tarihi (1700-1925), Selenga Yayınları, İstanbul 2012.

KARADENİZ, Yılmaz, İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925), Bakış Yayınları, İstanbul 2006.

KODAMAN, Bayram, II. Abdülhamit Devri Doğu Politikası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67, S. A, Ankara 1987.

MANTRAN, Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, çev. Server Tanilli, Alkim Kitabevi, İstanbul 2007.

MOAZAMİ, Behrooz, İran'da Devlet Din ve Devrim 1796'dan Bugüne, çev. Bahar Bilgen, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2018.

ÖZTUNA, Yılmaz, Osmanlı Devleti Tarihi, C. I, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

....., Devletler ve Hanedanlar, C. 2, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.

PURGSTALL, Baron Joseph VonHammer,Büyük Osmanlı Tarihi, C. IX, haz. Mümin Çevik, İstanbul 1992.

QUATAERT, Donald, Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922, çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

SALLABİ, Ali Muhammed, Osmanlı Tarihi Kuruluşu Yükselişi ve Çöküşü,Ravza Yayınları, İstanbul 2011.

SARAY, Mehmet, Türk- İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

SARIKÇIOĞLU, Melike, Osmanlı- İran Hudut Sorunları (1847-1913),Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

SERTOĞLU, Midhat, Mufassal Osmanlı Tarihi, C. 5,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

TÜRK, İbrahim Caner,Kırım Harbi Esnasında Osmanlı İran Münasebetleri, Arı Sanat Yayınevi,İstanbul 2013.

UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789-1914), Der Yayınları, İstanbul 2019.

UNAT, Faik Reşit, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

ÜNAL, Tahsin, Türk Siyasi Tarihi 1700-1914, Karınca Matbaası, Ankara 1955.

YILDIZ, Hakkı Dursun, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. IX, İstanbul 1989.

Tezler

Doktora

ANNABERDİYEV, Ahmet, İran Türkmenleri (1881-2001),Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.

ARABKHANİ, Rasol, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Atabat-ı Aliyat (Samerra, Kerbela, Kazımiyye, Necef), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2012.

AYKUN, İbrahim, Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Antlaşması, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1995.

BOLAT, Gökhan, Ermeni Meselesinde İran'ın Rolü ve Osmanlı-İran İlişkilerine Etkileri (1876-1909), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2010.

ÇABUK, Fehminaz, Osmanlı- Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2017.

KALANTARİ, Yahya, Feth Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1797-1834), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1976.

KARADENİZ, Yılmaz, Kaçar Hanedanı (1795-1925), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2004.

KAYA, Hakan, Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018.

KİREN, Akın, II. Abdülhamid Dönemi Dönemi Pan-İslamist Uygulamaları Ekseninde Osmanlı-İran İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2017.

METİN, Celal, Türk Modernleşmesi ve İran (1890-1936), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.

NASİRÎ, Muhammed Rıza, Nasıreddin Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri (1848-1896), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1977.

OKTAY, Hasan, Revan Hanlığı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1997.

ÖZCAN, Arif Besim, Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti'nin Doğu Politikaları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2011.

SARIKÇIOĞLU, Melike, Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları (1847- 1913) ve 1913 İstanbul Protokolü,Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009.

SOOFİZADEH, Abdolvahid,Kacar Dönemi'nde İran-Osmanlı Siyasi İlişkileri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2014.

TÜRKER,Özgür, Güney Kafkasya'da Rus-Kaçar (İran) Nüfuz Mücadelesi (1779-1813),Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2017.

ULUERLER, Sıtkı, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2009.

Yüksek Lisans

AKDEMİR, Şükriye, el- Enveri Seyyid Sadullah'ın İran Sefaretnamesi (1259- 1262 / 1843-1846) Transkripsiyon ve Değerlendirme, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2007.

AKIN, Süleyman Hilmi, 1823-1908 Yılları Arasında Osmanlı-İran İlişkileri (44 /2 Numaralı Düvel-i Ecnebiye Defterlerine Göre), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018.

AŞIK, Orhan, XIX. Yüzyıl Osmanlı-İran Sınırında Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretleri ve Sınır Meselesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018.

ÇABUK, Fehminaz, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi,Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013.

FENER, Alpaslan,Hadd-i Hudud-ı Saltanat-ı Seniyye: Derviş Paşa'nın Tahdid-i Hudud-ı İraniye Adlı Eseri Işığında Osmanlı-İran Sınırı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015.

FINDIK, Melahat, Düzen ve Düzensizlik Arasında: II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı-İran Aşiretleri Arasında Vatandaşlık Sorunu, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012.

GÜNEY, Filiz, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri ve İran'a Giden Osmanlı Elçileri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005.

İPEK, Yasin, Kaçar Hanlığı ve Bahaîler, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

KAVAK, Gülnur, Yasincizâde Abdülvehhab Efendi ve Musavver İran Sefaretnamesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2016.

KILIÇ, Hatice, İran'ın Modernleşme Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Rolü (1848-1923), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.

KILIÇ, Mehmet, İran'dan Osmanlı Tonbaku İthalatı ve Sosyo-Kültürel Uzantıları 1891-1914, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008.

KIZIL, Murat, Osmanlı-İran İlişkileri ve Tarihsel Süreç İçinde Doğu Sınırlarımızın Oluşması, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013.

OTHAN, Eyyup, İran Aydını'nın Gözüyle Osmanlı Devleti: Ahtar Gazetesi Örneği (1876-1880), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010.

ÖZBAŞ, Zuhale, XIX. Yüzyıl Osmanlı-İran Sınır Diplomasisinde Caf Aşireti, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2014.

ŞAHİN, Dilek, Tahran Sefiri Ali Galip Bey'in Merkezle Muhâberât Evrakı'nın (1893-1895) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010.

TUNÇKILIÇ, Fatih, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran Siyasi Münasebetlerinde Ermeni Meselesi (1896-1907), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2009.

TÜFEKÇİ, Coşkun, Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1896) Casusluk Faaliyetleri Çerçevesinde, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2012.

TÜRK, İbrahim Caner, 1853-1856 Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı-İran Münasebetleri, Osmanlı Devleti'ne Karşı Rus-İran Gizli Antlaşması, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2000.

UNCU, Cem,Feth Ali Şah Dönemi (1797-1834) Kaçar Hanedanı'nın Dış Politikası, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018.

YALÇINKAYA, Alaeddin, CemaleddinEfgani ve Türk Siyasal Hayatı Üzerindeki Etkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Makaleler

AKA, İsmail, “Kacarlar (1779-1925)”, Türkler, C. VI, Ankara 2002,853-857.

AKA, İsmail, “Güzide-i Esnad-i Siyasi-i İran ve Osmani: Devre-i Kacariyecild-i evvel (İran ve Osmanlı Siyasi Belgelerinden Seçmeler: Kacarlar Devri), I. Cild, (1211-1270 /1796-1854); II. Cild, (1271-1313 /1854-1895)”, Belleten, LXV /243, 2001, 713-737.

ALİEV, SalehMuhammedoğlu, “İran”,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 405-409.

ATEŞ, Abdurrahman, “Ağa Muhammed Han’ın Kafkasya Seferleri ve Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1797)”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S. 16, 2014, 39-55.

ATMACA, M., “Osmanlı Zihin Dünyasında Bir Doğu Ülkesi: Diyar-ı Acem Yahut İran”, Muhafazakâr Düşünce, S. 43, 2015, 97-112.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, “Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 4, S. 19, 2011, 182-192.

AYKUN, İbrahim,“Bağdat Valisi Necip Paşa’nın Kerbela Üzerine Yaptığı Askeri Harekât ve Bunun Osmanlı-İran İlişkilerine Etkisi”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(1), 2013, 49-65.

BALA, Mirza, ”İran”, İslam Ansiklopedisi, C. 5/2, MEB Yayınları, İstanbul 1987, 1013-1028.

.....,“Kaçar”, İslam Ansiklopedisi, C. VI, MEB Yayınları, İstanbul 1977, 33-38.

ÇAVDAR, Necati- Kübra MAMAK, “Devlet Salnamelerinde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 42, 2017,47-70.

ÇETİN, Emrah, “19. Yüzyılın İkinci Yarısında İran Ticaretinde Osmanlı-Rus Rekabeti”, Yeni Türkiye, S. 81, 2015, 563-574.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı-İran İlişkileri”, KÖK Araştırmaları, Osmanlı Özel Sayısı, 2000, 11-23.

DAEİ, Masoumeh, “19. Yüzyıl İran ile Osmanlı Arasında Tömbeki Muamılâtı ve Gümrük Tarifeleri”, Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildiriler, C.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

ERASLAN, Cezmi, “İslam Birliği Çerçevesinde II. Abdülhamit’in İlk Yıllarında Osmanlı-İran Münasebetleri (1878-1882)”, Bekir Kütükoğlu’na Armağan, 1999, 221-240.

GOLDZİHER, Ignaz, “CemaleddinEfgani”, İslam Ansiklopedisi, C. III, MEB Yayınları, İstanbul, 81-85.

GÖKHAN, İlyas, “1821-1823 Osmanlı-İran Savaşları ve Kayseri’ye Etkileri”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 113, 1998, 167-174.

GÖYÜNÇ, Nejat, “XIX. Yüzyılda Tahran’daki Temsilcilerimiz ve Türk-İran Münasebetlerine Etkileri”, Atatürk Konferansları, C. V, Ankara 1975, 276-278.

....., “Muzafferüddin Şah ve II. Abdülhamid Devrinde Türk-İran Dostluk Tezahürleri “, İran Şehinşahlığı’nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan, İstanbul 1971, 137-193.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Bağdat”, Türkiye DiyanetVakfı İslam Ansiklopedisi, C. 4, TDV Yayınları, İstanbul1991, 433-437.

HEMİDOĞLU, Ramin İbadov, “Şeki Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkileri”, Türkler Ansiklopedisi, C. V, 2002, 74-75.

HUART, Clement, “Feth Ali Şah”, İslam Ansiklopedisi, C.IV, MEB Yayınları, İstanbul, 581.

KARAMAN, Hayreddin, “CemaleddinEfgani”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, 456-466.

KAVAK, Abdulcebbar, “Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran’da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendi-Halidi Şeyhleri”, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VI, S. 12, 2015, 77-102.

KESKİNKILIÇ, Erdoğan, “İki Türk Hanedanlığında Özelleştirmenin Serüveni: Osmanlı Devleti’nde ve Kaçarlar’da Tütün İmtiyazı ve Tepkiler”, Electronic TurkishStudies, V 8, 2013, 175-192.

KURTULUŞ, Rıza, “Mirza TakiHan”,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 168-169.

MEMMEDOVA, İrade, “İre vanHanlığı’nın Nüfusu (Seyyahların Bilgisi, Sosyal, Dini, Nüfus Yapısı, Uğraş Alanları, İre van Hanlarının Nüfus Politikası, Ermenilerin Hanlığa Göç Ettirilmesi)”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, C. IV, S. XI, 2017, 25-57.

....., “Karabağ’ın İşgalinin, Azerbaycan’a ve Bütün Türk Dünyası’na Verdiği Büyük İktisadi Zayiat”, III. Hocalı Soykırımı ve Türk Dünyası Sempozyumu, 2019, 221-147.

....., “Rusya ve İran’ın 19. Yüzyılın İlk Yarısındaki Kafkasya Politikaları”, Yeni Türkiye, S. 81, 2015, 551-562.

....., “Talış “Lenkeran Hanlığı” , Türkler Ansiklopedisi, C. V, Ankara 2002, 101-112.

MEMİOĞLU, A. Zeki, “Musavver İran Sefaretnamesi (1811) Elçi: Yasinci-zâde SeyyidAbdulvahhab Efendi”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 17, 2001, 237-245.

MUTALLİMOV, Dadash, “Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan’ın Osmanlı İle Siyasi İlişkileri”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 8, S.2, 2015, 155-177.

ÖZCAN, Azmi, “MuzafferüddinŞah”,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 31, TDV Yayınları,Ankara 2006, 420-421.

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Muhammed Şah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 571-572.

OKTAY, Hasan, “Kafkaslarda Rus Yayılması Karşısında Osmanlı-Kaçar Faktörünün Harekete Geçirilme Teşebbüsü (Ağustos-Eylül 1811)”, Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 2, 2017, 379-392.

....., “Revan Hanlığı ve Hanları”, Tarihte Türkler ve Ermeniler, C. IV, 2014, 149- 185.

....., “Osmanlı-Rus-İran Rekabetinde Revan Hanlığı ve Hanları”, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, IV, 2014.

SHAW, Stanford, “Iranian Relations with the Ottoman Empire in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, Studies in the Ottoman and Turkish History, Life with the Ottomans, İstanbul 2000, 393-407.

SARIKAYA, M. Saffet, “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, Türk Kültürü, S. 363, Ankara 1993, 406-422.

SARIKÇIOĞLU, Melike, “İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, S. 5, 2013, 1-35.

SOOFİZADEH, Abdolvahid, “Kacar ve Osmanlı Devletleri Arasında Belirsiz Sınır Meseleleri”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.42, 2017, 437-449.

....., “I. ve II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açından Değerlendirilmesi”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 54, 2013, 183-194.

....., “Kaçar Hanedanı’nın Menşei ve İran’da Yükselişi: Ağa Muhammed Han Dönemi”, Dede Korkut’un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk’a Armağan Türk Tarihine Dair Yazılar, 51-64.

SOOFİZADEH, Abdolvahid- TÜRKER, Özgür, “Gürcistan’ın Rus Himayesine Girmesi ve Sonuçları: Georgiyevsk Antlaşması’ndan Ağa Muhammed Han’ın Tiflis Seferi’ne”, History Studies, V. 7, 2015, 149-165.

SÜMER, Faruk, “Ağa Muhammed Şah”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. I, TDV Yayınları, İstanbul 1988, 455-456.

SÜMER, Faruk, “Kaçarlar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXII, TDV Yayınları, İstanbul 2002, 51-53.

TEKDEMİR, Aziz, “XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşı”, Karadeniz, C. 1, S. 4, Ankara 2009, 77-95.

TURAY, Esra Doğan, “Sultan II. Abdülhamid’in Konuğu İran Şehzadesi Hisamüssaltana’nın Sefername-i Mekke Adlı Eserinde Beytül Makdis Ziyareti (1297-98/ 1880-81)”, Journal of Islamic Jerusalem Studies , 17(2), 2017, 11-38.

ULUERLER, Sıtkı, 2012, “Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza’nın Rolü (1800-1833)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), 2012, 308-319.

ULUERLER, Sıtkı, “Berlin Antlaşması’na Göre (1878) Osmanlı’nın İran’a Terk Ettiği Kotur’un Sınırları Meselesi”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 8, S. 16, 2018, 145-172.

ULUERLER, Sıtkı, “Osmanlı- İran Sınır Tespiti Tartışmalarında Kotur’un Yeri (1849-1852)”, Turkish Studies, VV 10/5, 2015, 332-350.

ULUERLER, Sıtkı, “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Rus-İran Yakınlaşmasına Karşılık Osmanlı’nın İngiltere İle İzlediği Politikanın Esasları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 28, S. 1, 2015, 327-346.

ULUERLER, Sıtkı, Herat Meselesi Ve İran-İngiliz Savaşı’nın (1856-1857) Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, Journal of Turkish Studies, V. 10, 2015, 803- 808.

ULUERLER, Sıtkı, “Osmanlı-İran Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardıkları Sorunlar (1850-1854)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25 (2), 2015, 249-268.

ÜSTÜN, İsmail Safa, “İran”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, 400-404.

ÜSTÜN, İsmail Safa, “Osmanlı Sefaretnameleri ve İran’a Sefaretle Giden Ref’i Efendi’nin İki Sefaretnamesi (1222/1807)”, İslam Tarihinin Problemleri Kolokyumu, (2008): 74-90.

YAZICI, Tahsin, “Feth Ali Şah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XII, TDV Yayınları, İstanbul 1995, 451-453.

YEŞİLOT, Okan, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 36, 2008, 187-199.

Sonuç

Tarih boyunca savaş-barış süreçleriyle devam eden Osmanlı-İran ilişkileri Kaçarlar döneminde de aynı seyri izlemiştir. Ancak önceki dönemlerle kıyaslandığında Kaçarlar egemenliğindeki İran ile Osmanlı Devleti arasında uzun savaşlardan ziyade barışçı süreçlerin daha yoğun yaşandığı görülmektedir. Rusya ile mücadele içinde olan Osmanlı Devleti, Kaçar hanedanının ilk dönemlerinde ılımlı bir politika izleyip İran ile de bir savaş içerisine girmekten kaçınmıştır. İran’ında güvenlik gerekçeleriyle Rusya’nın Kafkaslarda yayılmasının önüne geçmeye çalışması iki devleti yakınlaştırmıştır. Bu konuda İngiltere tarafından da desteklenmişler ancak bölgedeki Kürt aşiretlerinin faaliyetleri ve bölgedeki komutanların tutumları sebebiyle bir neticeye varamamışlardır. Bu işbirliğinden kârlı çıkan devlet İngiltere olmuş, Rus tehdidi karşısında koruyuculuk rolüyle Osmanlı ve Kaçar Devletleri üzerinde nüfuzunu artırma imkânına sahip olmuştur.

Kaçar Hanedanı döneminde Osmanlı-İran arasında en önemli mücadele 1821-1823 yılları arasında yaşanmış ve bu mücadele sonucu yapılan Erzurum Antlaşmasıyla İran ele geçirdiği toprakları geri vermiştir. Bunun dışında sınır boylarındaki aşiretlerin faaliyetleri, iltica ve sınır meseleleri de ilişkileri bozan unsurlar olmuştur. Osmanlı-İran arasında çatışmalar yaşansa da İran yaptığı ıslahat çalışmalarında Osmanlı’yı örnek almıştır.

Kaçar Hanedanı döneminde Osmanlı-İran ilişkilerini ele alan Türkiye’deki literatür daha çok bu ilişkilerin askeri ve siyasal boyutu üzerine yoğunlaşmıştır. Konu ile ilgili Yılmaz Karadeniz’in İran ve Osmanlı temel kaynaklarını esas alarak sömürgeci faaliyetleri ve Osmanlı-Kaçar siyasi tarihini ele aldığı çalışmaları dikkat çekicidir. Sıtkı Uluerler’in de Osmanlı- Kaçar ilişkilerini yansıtan çeşitli makaleleri ve doktora tezi ile Abdolvahid Soofizadeh’in birçok çalışması diğer kaydedilmesi gereken eserlerdir. Osmanlı-Kaçar ilişkilerine yönelik Türkiye literatürüne yapılabilecek en önemli eleştiri ise bu ilişkilerin ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerinin göz ardı edilmiş olmasıdır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA.,A. DVNSNMH.d. (Bab-ı Asafi Name-i Hümayun Defterleri), 11/255 (H. 29.12.1255 / 04.03.1840).

BOA.,HAT (Hatt-ı Hümayun), 162/6748 (H. 29.12.1209/ 17.07.1795).

BOA.,HAT (Hatt-ı Hümayun), 788/36752 (H. 29.08.1217/ 25.12.1802).

BOA., C.HR. (Cevdet Hariciye), 53/2623 (H. 11.03.1225/ 16.04.1810).

BOA.,TS.MA.e. (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı), 610/36 (H.12.08.1290/05.10.1873).

Ana Kaynaklar

AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, c. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

ŞEM'DANİ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Mür'it-Tevarih*, haz. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976.

Araştırma ve İncelemeler

ATEŞ, A., "Ağa Muhammed Han'ın Kafkasya Seferleri ve Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1797)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2014, 39-55.

ATEŞ, A., "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1774-1779)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. X, 2008, 65-81.

AYDOĞMUŞOĞLU, C., "Abbas Mirza (1789-1833) ve Dönemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, 2011,182-192.

ÇABUK, F., "*II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-İran İlişkilerinde Kürt Aşiretleri Meselesi*", Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2013.

DANIŞMEND, İ.H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Doğu Yayınları, İstanbul 2011.

KARADENİZ, Y., *İran Tarihi (1700-1925)*, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

MEMMEDOVA, İ., “İrevan Hanlığı’nın Nüfusu (Seyyahların Bilgisi, Sosyal, Dini, Nüfus Yapısı, Uğraş Alanları, İrevan Hanlarının Nüfus Politikası, Ermenilerin Hanlığa Göç Ettirilmesi)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. IV, S. XI, 2017, 25-57.

MEMMEDOVA, İ., *Rusya ile İran Arasında Azerbaycan (Lenkeran Hanlığı)*, Aktaran: Sebahattin Şimşir, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

MUTALLİMOV, D., “Hanlıklar Döneminde Kuzey Azerbaycan’ın Osmanlı ile Siyasi İlişkileri”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 2, 2015, 155-177.

ÖZCAN, A., “Muzafferüddin Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yayınları, Ankara 2006,420-421.

ÖZCAN, A.B., “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Devleti’nin Doğu Politikaları”, Doktora Tezi, Konya 2011.

ÖZGÜDENLİ, O. G., “Muhammed Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, 571-572.

SARIKAYA, M. S., “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türk Kültürü*, S. 363, Ankara 1993, 406-422.

SARIKÇIOĞLU, M., “İran Arşivlerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 5, 2013, 1-35.

SOOFİZADEH, A., “I. VE II. Erzurum Antlaşmalarının Siyasi Açısından Değerlendirilmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 54, 2013, 183-194.

....., “Kaçar Döneminde İran-Osmanlı Siyasi İlişkileri”, Doktora Tezi, Ankara 2014.

SÜMER, F., “Ağa Muhammed Şah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, TDV Yayınları, İstanbul 1988, 455-456.

....., “Kaçarlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, 51-53.

TÜRK, İ. C.,“1853-1856 Kırım Savaşı Sırasında Osmanlı-İran Münasebetleri, Osmanlı Devleti’ne Karşı Rus-İran Gizli Antlaşması”, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2000.

UÇAROL, R., *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 2019.

ULUERLER, S.,“ Osmanlı- İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza’nın Rolü (1800-1833)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,C. 22, S. 2, 2012, 308-319.

UNCU, C.,“*Feth Ali Şah Dönemi (1797-1834) Kaçar Hanedanı’nın Dış Politikası*”, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YALÇINKAYA, A., “*Cemaleddin Efgani ve Türk Siyasal Hayatı Üzerindeki Etkileri*”,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

YAZICI, T., “Feth Ali Şah (1797-1834)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul 1995,451-453.

YEŞİLOT, O.,“Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, 2008, 187-199.